

УДК 82–4. 161. 2

Г. Філіпчук

УЧИВ, ЯК ЖИВ

Напередодні Зелених свят 20 червня 2024 року у селищі Бабаї біля Харкова відбувся Всеукраїнський круглий стіл «Людське буття у спадщині Григорія Сковороди», присвячений 250-річчю від дня написання «Байок Харківських». А перед цим дійством відбулися зустрічі в Переяславському Університеті, Полтавському політехнічному університеті імені Юрія Кондратюка.

Харківський Сковородинівський університет, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, фонд Миколи Томенка «Рідна країна», Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка, «Конгрес Української Інтелігенції», Національна академія педагогічних наук України, Височанська селищна рада, українські митці, студенти сотворили свято, приурочене світлому мудролюбю – Григорію Сковороді.

Дорога Київ – Переяслав – Полтава – Харків – Бабаї ставала ніби шляхом до Храму. До Серця, Думки і Душі великого й незбагненого Сковороди. І хоча війна dokonano переписала всі життєві сценарії кожного Українця, Народу, Держави, проте ідеали цього вершинного Будителя зберігають і донині свою силу, сталість, снагу і співзвуччя. А ще важливо, що не переводяться, на щастя, ті люди, яким суджено долею, сумлінням і волею творити шану великим українцям, які змушують спалахувати людські серця. Не можна не віддати данину поваги ректору Сковородинівського університету Харкова, професору

DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2024.1.103.06>

© Філіпчук Г. Г., 2024

Юрію Бойчуку та голові Височанської селищної ради Олександру Морозу за їх одержиму й жертвну працю та громадянську позицію, які в такий жорстокий час «Не вгашають духа!», пропагуючи світоглядні цінності Григорія Сковороди, що є своєрідним етичним кодексом для сучасних українців.

Але наша найвища пошана Наталії Левченко, доктору філологічних наук, професорці кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова Сковородинівського університету. Матері, в якій страшна війна відібрала сина – Героя, студента, що загинув у боротьбі з клятим москвитом, захищаючи рідну землю, Україну. Пізніше чоловіка, серце якого не витримало наруги над справедливістю.

Однак у цей час (20 червня) паралельно відбувалися не тільки Сковородинівські читання, але й зловорожі бомбування Харкова. Здійснений такий авіаудар, коли рашистська ерефія вперше застосувала тритонну фугасну планерувальну бомбу.

Згодом окупанти вдарили по Харкову керованими авіабомбами з влучанням у житлові будинки та автовокзал. Загиблі й десятки поранених.

Понад 700 керованих авіабомб росіяни скинули на Харківську область лише з початку червня, а на територію України – понад 2400.

Масоване терористичне людиноббивство, чинене вандалами-путіноїдами, які на очах усього «цивілізованого» світу продовжують відбирати життя сотень тисяч безневинних людей, дітей, позбавляючи живих дитинства, радості, любові, безпеки і миру. Допоки?

Невже під носом світових лідерів «пуйло» й надалі вимальовуватиме червоні (від крові!!!) лінії, проводячи

«легалізований» геноцид українців при повному потуранні (збайдужілості, безвідповідальності) збанкрутілої ООН, на тлі майже фуршетних самітів «миру» і стурбовано-спантеличених «лідерів» світу.

Очевидно, вам – «світу сильних», не зрозуміти, не відчути того, що переживають нині українці. Григорій Сковорода сказав би про таких «співчуваючих» партнерів та понад усе люблячих владу владців хіба що так: «Хіба може говорити про біле той, котрому невідоме, що таке чорне?».

У Харківській області найбільше постраждалих та зруйнованих освітніх установ – понад 715 закладів освіти, зруйновано або пошкоджено 335 шкіл, понад 40 – повністю.

А в цей час близько 8,5 тисяч школярів «випускалися» з харківських закладів середньої освіти. Понад 900 з них – медалісти, 85 написали НМТ на 200 балів. Є талановиті, адже всі чотири предмети написали на 200 балів! Ці випускні запам'ятовуються на все життя, бо чимало святкували у сховищах разом з батьками, учителями, керівниками шкіл та друзями, знаходячи хвильку часу для осмислення питання, на яке «чомусь» немає відповіді. Чому не можна захищати життя від людожерів, які безустану вбивають українців із рашистської території. Які це ще такі «етичні» правила, виписані лідерами світу, які переслідують ефемерні «моральні» принципи, щоби якось не роздратувати путлера та його кліку, коли вмирають діти?!

Мабуть правду кажуть обізнані люди, що Сковорода на тлі такої аморальщини не так просто читається, сприймається, розуміється, як того би хотілося.

«Учив, як жив», – так лаконічно можна сказати про нашого Перворозума, продовжуючи думкою емоцію, що

супроводжувала нас на Сквородинських стежках Харківщини. Вона ніби намагалась уміститись у поетично-філософічному слові української поетеси Дзюбенко-Мейс із її «Предтечі» (збірка «Скворода»):

«Він учив, що людини єдине та справжнє величчя,
Коли ти садівник, коли ти на землі будівничий.
Все шукав милосердя, крушив омертвілий догмат,
І уперто садив для нащадків божественний сад».

Однак саме в цьому і криється та незбагненна невидимість і бажана заобрійна його видимість, що завжди були принадними для «нас» та світу. Справді, у його 30 байках ніби вміщується вся причинність сучасної варваризації світу та здичавіlosti рашистської орди. Недарма Григорій Скворода рішенням Юнеско під час війни визнаний одним з п'яти найбільш значущих мислителів людства усіх часів і народів (Сократ, Спіноза, Конфуцій, Скворода, Ганді). Не дивно, що сучасна епоха вмістила Сквороду поруч із великим давньогрецьким філософом Сократом – символічним творцем філософського способу життя і мислителем, який здійснив тектонічний поворот від пізнання натурфілософії до цінностей людського життя. Нашому Мудролюбю цей інтелектуальний світоч істини був суголосним за світоглядним духом.

Недарма сквородинські притчі, діалоги, трактати, листи пересипані сократівським світлом.

І хоча можна завжди дискутувати про певну контраверсійність подібних рейтингів у шкалі цінностей духовних скарбів, однак факт присутності великого сина України у вінку світової культури є незаперечним. Тим паче, життєтворчість таких велетів духу і думки

опирається на той спільний етичний знаменник, який у більшості випадків не вдавалося(ється) осилити навіть найвидатнішим інтелектуалам у світовій історії. Його ймення у високоморальному принципі людського буття – «Жив, як учив».

Здавалося б таке звичайне природовідповідне правило, але нічого більш складнішого на життєвій дорозі не зустрічається. Адже вчити, проповідувати, будити, переконувати й надихати треба не тільки словом, але й чином. Лише той, хто здатен осягнути й досягнути цю вершинність своїх земних діянь, залишає помітний слід, незнищенну зарубку в історичній пам'яті. Оця Сковородинська мудрість («Ніщо не збудувати Словом, якщо зруйнувати ділом») є наріжним глобальним принципом, цивілізаційною поведінковою нормою, що містить у собі ключову універсальну затребуваність й водночас відповідь на вічне питання – «як жити!?».

Цінність, яка не обмежується часом, простором, національними межами, станом, віком і соціальним статусом. Вона є також і найбільш ваговитим педагогічним принципом, покладеним в основу виховання націй і народів. Оскільки, коли освітня, виховна, громадсько-політична чи державна функції покладені лише на фундамент норми «роби, як я сказав», то бажаного результату не досягнути. Навіть найбільш влучна і дотепна фраза, «праведне» й гучне слово не слугують гарантією успіху. Своєрідна шкаралупа без ядра, припудрена, причесана пустота закличного слова, за яким не прямує дія, праця, вчинок, приклад для наслідування.

Тому Сковорода, який творив, як жив (і навпаки), є вже тим великий, що заклав передусім для національної педагогіки, етики, освіти і, особливо, для політики значно моральніше, дієвіше й благородніше поведінкове правило –

«Роби, як я!». Справді, ніякі інші принципи взаємодії у моделі «людина – людина» так продуктивно не діють, як дія особистого прикладу. Класична педагогіка людства, вибудована на християнській етиці.

Отож, Сковорода залишив нам у спадок взірцевий приклад власного життя, високе і мудре Слово разом із праведним, жертвним і порядним Чином.

Біблійні заповіді ставали дороговказом для його життєвого шляху і долі, уможлиблюючи шанси бути совіснішим, чемнішим, внутрішньо (духовно) охайнішим і стійкішим, будучи більш відповідальним у найважнійшій справі – говорити з Народом Правдою. Тому затребуваність Сковороди для днів сьогоднішніх, які палають війною, є особливо відчутною. Недостатньо просто більше читати, знати, навіть міфологізувати цього великого Любомудра й національного Перворозума, адже його глибинну філософічність варто пізнати передусім Серцем. Тому й на конференції в знаменитих Бабаях пропонувалося, щоби Сковороду ґрунтовно і якомога більше «перекладали» на сучасну реальність, на мову поступу й утвердження нашої ментальної рівноваги, національної ідентичності, української державності, торкаючись думки і серця, коли мова йде про творення творчої й непереможної Нації.

Стосується це й «Харківських байок», цих справжніх 30-ох перлин нашої національної прамудрості, в яких можна знайти чесноти й аморальні виразки для всіх часів, народів та націй.

Благодатна матриця для філософської, етичної, педагогічної й політичної думки сьогодні. Довівши майже «до досконалости сродність», наголошуючи на тому, що кожен вартісний на своєму місці, коли птах може навчитися літати, але цього не дано черепасі, а кішці так і не вдасться стати левом, Сковорода по-своєму виписав

ключовий принцип формування людини та людських взаємин про сродність («життя згідного з природою»), який багатьма просвітниками, філософами й педагогами тлумачився як «природовідповідність».

Відомий дослідник творчості Сковороди О. Хиждеу вніс чимало ціннісних суджень про його світоглядні орієнтири, хоча й оцінював все сотворене мислителем доволі суб'єктивно, опираючись на власні політичні та етичні наративи, офіційну тогочасну ідеологію імперії.

Однак варто солідаризуватися з точкою зору Хиждеу на глибинну вкоріненість Сковороди в народність, підкреслюючи, що філософ завжди був серед народу і жив народом, наводячи його вислів про те, що він носить свічку перед сліпцями і що саме з утроби чорного народу вилупилися білі пани. Практично він дає відповідь на питання, а чому український народ із життя, вчення і смерті Сковороди створює вірування, яке через сотню років зміцніє і перетвориться у великий епос, ідеальність, як імена Гомера, Езопа, Солона.

Про таке благоговіння народу писав у статті «Слово про Сковороду» (1861 р.) і М. Костомаров, незважаючи на критичні зауваги до окремих напрямів сквородинської творчості, зазначаючи при цьому, що народ, слухаючи творіння мудрослова навіть плакав, а його портрети часто висіли в селянських хатах по всій Україні. Так само, як Сократ, і Сковорода знаходився серед людей, «не обмежуючи себе ні місцем, ні часом, він учив кожного стрічного на розпутьях, на торжищах, біля цвинтаря, на паперті святих церков, у свята... і у будні. Він скрізь знаходив ідею. А хто має ідею і займається нею від серця, від душі, той скрізь із нею зустрічається».

Іван Франко стверджував, що «Сковорода був предтечею нового часу».

Тому для сьогоднішніх реалій, сповна окутаних трагедіями та викликами війни, що особливо відчутно нині в Харкові, надважливо уважно знову й знову «перечитувати» Сковороду, з якого в усі часи намагалися зробити «свого», фальшуючи й коригуючи його думку, підлаштовуючи під різномасті ідеологеми, а то й викрадаючи його від рідного народу.

Безперечно, що цими традиційними «крадіями» і фальсифікаторами були в усі часи московити, незалежно від того в які шати політичних режимів вони одягалися. Більшовицько-ленінська сатрапія навіть визначила трьох «своїх» найбільш видатних мислителів (Сковорода, Ломоносов, Менделєєв), яких необхідно було монументально возвеличити в пам'ятниках на теренах срср.

Задовго до цього Сковороду стали підлаштовувати під «велику рассею», передовсім повсюдно називаючи його «рузьким Сократом». Того, хто проповідував, що «краще бути вільним, а Свобода краще золотої клітки», всіляко намагалися втиснути в кліше московитства, якому не служив, не догоджав, не волів співати панагеріки. Тому попри всю значимість описаного тим же Хиждеу в своїх працях «Сократ і Сковорода» (1833), «Григорій Варсава Сковорода» (1835), логічно прирівнюючи його до визначного античного філософа, ці розвідки містять судження, а також суб'єктивно додумані факти, які були спробою приписати такі «ціннісні» витвори, які не були властиві для Сковороди.

Як прихильник відомої миколаївсько-імперської ідеології «самодержав'я-православ'я-народності», Хиждеу інколи доповнював до сквородинських творів ті сюжети, що не сотворювалися цим великим українським Навчителем. Зокрема він ніколи не порівнював себе з Ломоносовим, ніколи не опирався на його світоглядність та

не цитував його думок. «Старець» Сковорода, як його часто називали, ніколи не був апологетом панславізму (російського варіанту), а отже й прихильником згаданої чорносотенної ідеології царсько-миколаївської моделі, не став поборником ідеї, що вселенство – це «Русь святая», а людство – «рузькій народ», тобто московити, а його «горна республіка» ніколи ним не сприймалася як «горна русь» – москва, а лише як біблійний «горний Єрусалим».

Ці та чимало інших інсинуацій, які характерні для багатьох дослідників життєтворчості Сковорода, лише підкреслюють наскільки значущою для нас, особливо в часи нинішні, є його цінність правди, затребуваність говорити зі своїм народом лише правдою. Отож, мусимо згідно його езопівських сюжетів та мудростей послуговуватися «своїм», а не чужим, зазвичай улесливим, розумом, пам'ятаючи любиму сквородинську приказку, що «У друга вода вода солодча вражеського меду».

Усвідомлюємо, що сьогоднішня війна з московією ведеться не просто за території, ресурси, а «за» людей і проти людей, проти нашої Ідентичності, національної Пам'яті, Історії, Культури, Державності. Така атмосфера, наповнена гулом вибухів, була відчутною в і Полтаві, точніше в Полтавському політехнічному університеті імені Ю. Кондратюка, в якому відбувалася зустріч сквородинознавців з професорсько-викладацьким колективом, а ще більше – в Харкові, у Бабаях – цих славних місцях, де 250 років тому були написані «Харківські байки».

Факт, що ця війна московії також «за» Сковороду і водночас проти нього. Вона – екзистенційна. За наше і сквородинівське існування. Свідчення цьому – прицільно розбитий рашистами сквородинський центр у Харківському національному педагогічному університеті

ім. Г. Сковороди та зруйнований меморіальний музей в Сковородинівці, що неподалік кордону ворожої нам держави.

Не дати поцупити, знищити рашистським зайдам цей національний скарб – стратегічне завдання політичного, мілітарного, духовного, культурно-освітнього, етичного характеру. Зупинити спільними зусиллями це варварське конокрадство московщини, яке століттями нищило Українську культуру, історичну пам'ять, а наших національних велетів зараховували до «русскіх мислителей» або «русскіх самородков». Хоча й самим окремим представникам «великорусской» інтелігенції не дуже вірилось у цю абсурдну облудність. Бо коли 95 років тому (1929 р.) у Парижі вийшла книга П. Бобринського «Старчік Григорій Сковорода» про цього великого русского, то сам автор змушений був визнати, що «Сковорода безумовно належав до тієї духовної культури, носієм якої на його батьківщині була Київська Академія», а понад 40 років тому (1982) в есересерівській енциклопедії навіть появилось ствердження, що Григорій Сковорода – український філософ, поет, педагог, продовжувач традиції демократичної української культури.

Зрозуміло, подібні оцінки не переслідували мету досягнення історичної правди щодо місії українського мислителя, а тільки спрямовувалися для посилення його значущості в ніші «отечественной культури» імперії, дещо відійшовши від образливих позицій чорносотенних «дослідників» на кшталт шпета, радлова, крестовського, які називали творчість національного просвітника і будителя «семінарським туподумієм».

Тому нинішня (як і попередні) війна агресивних номадів-московитів ставить за мету привласнити, пограбувавши все і всіх, хто не воліє бути обмосковленим,

усе українське – від національної ідентичності до державності. А хто чинить спротив, той має бути знищеним. У центрі ворожої уваги знаходяться найбільш помітні й осяжні об'єкти духовної і матеріальної культури українства, видатні персоналії і пасіонарії «переднього» ряду Українського народу, всі – від мертвих до живих і ненарождених.

Війна триває. Українські Воїни боронять від рашистської чуми рідну Землю, свій Народ, Україну і символ нашої духовної незнищенності – Григорія Сковороду. Ці найвищі чесноти мусимо оберігати всі так, як це робили до нас славні попередники. Щоби відчуті цю спраглисть душевної високості, наберімося сили і послухаймо унікальне Слово про Сковороду славнозвісного Івана Миколайчука (1972 рік!). Запис, який, на щастя, таки збережений у світовій мережі для майбутніх поколінь.

Серед розмаю чуттєвої Сковородинської мудрості звучить проникливе його Слово: «...Не пожалій руки, ударь кресалом – і викрешеш вогонь у себе вдома, і не будеш ходити по чужих хатах, вклонятися і випрошувати вогню».

Цим вогнем разом з іншими національними Велетами є сьогодні для нас Григорій Сковорода.

Нехай Господь заплатить за чин твій, і нехай буде нагорода твоя повна», – сказано в Святому Письмі. Цим Словом Сковорода нагадує сущим про етику відповідальності «за все живе». За Україну!

Рукопис есею отримано 10 липня 2024 року.

Рукопис затверджено до публікації 04 вересня 2024 року

Інформація про автора

Філіпчук Георгій Георгійович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України. Почесний доктор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, почесний доктор Чернівецького Національного університету імені Юрія Федьковича. Академік Міжнародної слов'янської академії імені Яна Амоса Коменського.

Громадський і політичний діяч. Член Центрального правління, перший заступник голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка; голова секретаріату Конгресу української інтелігенції. Співголова ГО «Всеукраїнський форум „Українська альтернатива“». Народний депутат Верховної Ради України II, III та VI скликань.